

UNIVERZITET U SARAJEVU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ORIJENTALNU FILOLOGIJU

**SINTAKSA TURSKOG JEZIKA 19. STOLJEĆA.
ANALIZA ODABRANOG DIJELA IZ KNJIGE *İSTANBUL'DA*
BİR SENE MEHMETA TEVFIKA**

(Završni magistarski rad)

Mentor: Prof. dr. Kerima Filan

Kandidat: Elma Zulum

Sarajevo, 2020.

Sadržaj

1	Uvod.....	3
2	O korpusu i autoru	5
3	Analiza turskog jezika 19. stoljeća	8
3.1	II Helva sohbeti ve mahalle kahveleri	8
3.2	HELVA SOHBETLERI	10
3.3	NÜKTE.....	14
3.4	HELVA SOHBETİ EĞLENCELERİ.....	16
3.5	YÜZÜK OYUNU	17
3.6	İŞKİL	18
3.7	LEP	20
3.8	DEĞİRMEN OYUNU.....	21
3.9	TURA	22
3.10	HAYINDIM GECESİ HAFIZ.....	23
3.11	MÜREKKEPÇİ İZZET	24
3.12	MAHALLE KAHVESİ	28
3.13	KÂNÛN-I SÂNÎ EVÂHİRİ	31
4	Zaključak.....	43
5	Literatura.....	45

1 Uvod

U ovom radu analizirat će se turski jezik u knjizi *Istanbul'da Bir Sene* autora Mehmeta Tevfika koja je napisana u 19. st. Ovo značajno djelo je nastajalo 1882. i 1883. godine, a kasnije je objavljeno kao knjiga 1991. i 1995. godine.

Knjiga *Istanbul'da Bir Sene* koju ćemo koristiti kao korpus za analizu predstavlja zbirku usmenih predaja koje je autor lično slušao i zapisivao. Mehmet Tevfik je bilježio narodne predaje stanovnika Istanbula, te je zbog toga ovo djelo iznimno značajno za rekonstrukciju narodne kulture i historije 19. stoljeća, ali i jezika koji je korišten u to vrijeme.

Za analizu turskog jezika iz tog vremena odabrali smo poglavlje pod nazivom *Helva sohbeti*. Poglavlje obuhvata ukupno 27 stranica, od 46. do 73. U ovom poglavlju nam Mehmet Tevfik opisuje večernje druženje koje se održavalo u zimskom periodu. Ljudi bi se predvečer okupili na jedno mjesto, potom bi išli nekome kod koga je već ranije sijelo zakazano. Tom sijelu su prisustvovali i stari i mladi koji bi se igrali različitih igara. Osim igara, često su se pripovijedale zanimljive i poučne priče za koje su bili zaduženi određeni ljudi. S obzirom da bi se sijelo odužilo do jutra, na kraju druženja bi se serviralo jelo, a potom bi se kao poseban ugođaj posluživala halva. Ovaj oblik zabave se prenio i na naše prostore na kojima je prisustvovao i Mula Mustafa Bašeskija.¹

Cilj ovog rada jeste analiza turskog jezika koji se koristio u 19. stoljeću, zapravo u kolikoj mjeri se jezik iz tog vremena razlikuje od savremenog turskog jezika. Shodno tome, u fokusu će biti analiza leksičkih i sintaksičkih karakteristika na odabranom dijelu knjige *Istanbul'da Bir Sene*.

U području sintakse bit će prikazane i obrazložene sintagme, razmotrit će se prisustvo perzijskih genitivnih veza, te će se utvrditi da li uporedo s njima ima turskih genitivnih veza. Također, bit će prikazana analiza imenica, pridjeva i priloga preuzetih iz arapskog i perzijskog jezika, koji su korišteni u turskom jeziku 19. stoljeća, a koji su u savremenom turskom jeziku malo ili nikako zastupljeni. Ukoliko bude potrebno, za neke dijelove ćemo ponuditi prevod na bosanski jezik.

¹ Mula Mustafa Bašeskija je poznat pod pseudonimom Ševki. Njegovo porijeklo je iz Bosne i Hercegovine, ne zna se tačna godina njegovog rođenja, ali se pretpostavlja da je to 1730. godina. Njegovo poznato djelo je Ljetopis u kojem je zapisivao događaje iz svakodnevnog života koje je smatrao zanimljivim i korisnim.

Pored leksičke analize, bit će prikazane i vrste složenih rečenica koje su se upotrebljavale u turskom jeziku 19. stoljeća, kao i njihova zastupljenost.

Za arhaične oblike ćemo koristiti sljedeće rječnike:

Rječnik turskog jezika *Kubbealtı Lugati* koji je dostupan na web-stranici <http://lugatim.com/>.

Rječnik osmansko-turskog jezika *Osmanlıca Türkçe Lugat*, autora Mevlüta Karace. Ovaj rječnik je objavila izdavačka kuća Hisar Yayınevi u Istanbulu 2010. godine.

Pored ovih rječnika koristit ćemo tursko-turski rječnik *Türkçe Sözlük*, objavljen u Ankari 2019. godine u izdanju Türk Dili Kurumu, te tursko-srpski rječnik *Yeni Türkçe-Sırpça Sözlük* autorice Marije Đinđić, koji je također izdat u pomenutom institutu.

2 O korpusu i autoru

Mehmet Tevfik, poznat pod nadimkom Çaylak, živio je u periodu od 1843. do 1893. godine. Rođen je u Istanbulu. Njegov otac je jedno vrijeme služio velikim vezirima i bio je u službi carinskog poreznika, a majka mu je bila oslobođena robinja Ali Riza-paše. U porodici je stekao znanje o narodnoj kulturi, starim običajima i navikama koji će vremenom postati glavna tema njegovih djela. Pohađao je privatne časove iz arapskog, perzijskog i francuskog jezika. Srednje obrazovanje je stekao u ruždiji² u istanbulskom kvartu Beyazitu.

Jedno vrijeme je radio kao pisar u vojsci, a kasnije u carskoj blagajni. Nakon toga se počinje baviti novinarstvom i počinje raditi u novinama *Muhbir*, a kasnije u novinarskoj redakciji novina *İstanbul*. Za vrijeme svog boravka u Bursi izdavao je novine *Hüdâvendigâr*. Izdavao je i političke novine *Asır*, a nakon toga novine *Terakki*.³ Početkom 1871. godine odlazi u Bosnu te biva postavljen na mjesto zapovjednika Ureda za korespondenciju u Sarajevskom sandžaku. Nakon toga šalju ga u Ured za korespondenciju u Bihaćkom sandžaku. Putovao je u Hrvatsku, Mađarsku i Austriju zahvaljujući geografskoj blizini mjesta njegove nove službe. Za vrijeme koje je proveo u Bosni naučio je i bosanski jezik. Poslije nešto više od godine dana vraća se u Istanbul. Godine 1874. staje na čelo časopisa *Letaif-i Asar*, koji je počeo izlaziti još dok je Mehmet Tevfik boravio u Bosni, i tako ponovo započeo svoju karijeru u štampi.⁴ Humoristični časopis *Çaylak* u kojem je Ali Fuat Bey⁵ crtao karikature je izdavao 1876. godine. Mehmet Tevfik je objavio deset primjeraka tezkire *Kâfile-i Şu'arâ* u kojoj je pisao o anadolskim pjesnicima i njihovim djelima.⁶ Pored gore navedenih naslova koje je Mehmet Tevfik izdavao možemo navesti i novine *Basiret*, *Vakit* i časopis *Şumrûh-ı Edeb*.

Autor je svakodnevnim jezikom na vrlo rječit način pisao o kulturi običnih ljudi. U svojim djelima nije promovirao zapadnjačku kulturu, niti je bio sljedbenik stare književnosti. Svoju književnu karijeru je započeo poezijom divanske književnosti, no, nedugo poslije toga se okrenuo prozi, a poeziju je koristio samo u svrhu humora. Ono što ga čini drugačijim od

² Ruždija je srednjoškolska ustanova koja je osnovana u Osmanskom carstvu nakon tanzimatskih reformi 1839. godine.

³ Mehmet Tevfik, *İstanbul'da bir sene*, İletişim Yayınları, Istanbul, 1991, str. 10.

⁴ <https://islamansiklopedisi.org.tr/caylak-tevfik> (posljednji put posjećeno: 5.11.2020).

⁵ Ali Fuat Bey je prvi poznati turski karikaturist. Godine 1869. je počeo raditi kao dopisnik u novinama *Basiret*, a kao karikaturist je pristupio časopisu *Letaif-i Asar* 1874. godine. Aktivno je sudjelovao i u časopisima *Kahkaha* i *Çaylak*. U vrijeme kada je humor bio zabranjen Ali Fuat Bey je napustio državu i pridružio se pokretu mladoturaka. Proglasom Drugog Ustavnog perioda 1908. godine vraća se u domovinu.

⁶ Mehmet Tevfik, *İstanbul'da bir sene*, İletişim Yayınları, Istanbul, 1991, str. 11.

njegovih savremenika jeste to što se njegova djela temelje na svakodnevnom lokalnom životu i na vrijednostima kao što su običaj i tradicija. Mehmet Tevfik u svojim djelima nema za cilj da se profilira kao umjetnik, priču i roman je posmatrao kao način da se predstavi narodni život i folklorna građa koju je sakupljao. Ideja koja dominira u njegovim djelima jeste da se tradicije koje su izgubile svoju pravu vrijednost u svakodnevnom životu zapisuju i prenose na sljedeće generacije.⁷

Kada promotrimo život i djela Mehmeta Tevfika, osmanskog intelektualca koji je bio obrazovan i pisao članke u različitim novinama i časopisima, možemo zaključiti da je uspio oslikati svoju ličnost i karakter na svoja djela dok je publicirao tvorevine narodne kulture koju je sakupljao. Budući da u to vrijeme načini sakupljanja narodnog znanja, a u vezi s tim i tehnologija, nisu uznapredovali toliko kao danas, sakupljači su priče koje su slušali na različitim pozornicama morali ponovo zapisivati po svom sjećanju ili se koristeći zabilješkama koje su načinili dok su slušali priče zato što nije postojala aparatura za bilježenje.⁸

İstanbul'da Bir Sene predstavlja zbirku usmenih predaja koje je autor lično slušao i zapisivao. Knjiga je značajna za tursku narodnu historiju i kulturu 19. stoljeća. Autor iznosi mnoge podatke o jeziku naroda s obzirom da je lično zapisivao usmene predaje, pa se u knjizi mogu uočiti karakteristike tog jezika. Mehmet Tevfik je sakupljao narodne predaje preko usmenih izvora, a to su izvori iz prve ruke stanovnika Istanbula. U knjizi daje informacije o samom sebi, o svom okruženju, i o odnosu sa ljudima od kojih je slušao priče. Autor u uvodu navodi kako djelo nije značajno, zbog toga što je u 19. stoljeću nastupio period iščeznuća usmenih kulturnih vrijednosti koje su se prikupljale u Istanbulu. Stoga je autor nastojao da očuva te vrijednosti i da ih pismeno prenese dolazećim generacijama.⁹ Međutim, knjiga ipak može jednim dijelom pripadati osmanskoj književnosti zbog toga što sadrži nacionalne priče i pripovijetke. Nadalje ističe kako narod jednu godinu u Istanbulu dijeli na dva godišnja doba: ljeto i zimu, pa je on shodno tome knjigu podijelio na dva dijela, tako da je svaki dio svezak.¹⁰ Knjiga nije objavljena u cjelosti, objavljeno je samo pet poglavlja. To je vjerovatno rezultat mnogih zabrana koje je tadašnja vlada upućivala.¹¹

⁷ <https://islamansiklopedisi.org.tr/caylak-tevfik> (posljednji put posjećeno: 5.11.2020).

⁸ Ferhat Arslan, *İstanbul'da Bir Sene Birinci Ay Tandırbaşı Adlı Kitapta Yer Alan Masalın Performans Teoriye Göre İncelenmesi Üzerine Bir Deneme*, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi XLIV, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 2012, str. 97 – 98. (dostupno u PDF-u)

⁹ Ibid str. 97.

¹⁰ Mehmet Tevfik, *İstanbul'da bir sene*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, str. 12.

¹¹ <https://archive.org/stream/einjahrkonstan02tewf#page/4/mode/2up> (posljednji put posjećeno: 4.11.2020).

U periodu dok se djelo objavljivalo (1882-1883) privuklo je pažnju njemačkom orijentalisti Theodoru Manzelu što je rezultiralo prevodom na njemački jezik. Usto, knjiga je bila i predmet njegove doktorske disertacije.

Djelo je objavljeno kao knjiga 1991. i 1995. godine u izdavačkoj kući İletişim Yayınları u Istanbulu, a priredio je Nuri Akbayer.

Knjiga se sastoji od sljedećih pet poglavlja: Pokraj sača, Sohbet-halva, Kağithane¹², Ramazanske večeri, Kafane ili istanbulske akşamdzije. Za analizu jezika 19. stoljeća, što je predmet ovoga rada, izabran je dio Sohbet-halva.

¹² Za vrijeme Sulejmana Zakonodavca oblast Kağithane je nosila naziv Sa'dabad. To je bilo veliko pošumljeno zemljište gdje su Osmanlije dolazile zbog lova, jahanja i sličnih aktivnosti. U narednim stoljećima postao je centar rekreacije sa svojim čistim vodama, poljima tulipana, šetnicama i feštama. Kasnije, u 17. i 18. stoljeću na tom području su izgrađene vile i ljetnikovci.

U 19. i na početku 20. stoljeća, strateški i logistički dobro smješteno područje pretvoreno je u industrijsku zonu. Oblast Kagithane je tada postala dom brojnih fabrika poput onih za proizvodnju brašna, i papira. Okrug je dobio ime po ovim fabrikama papira i nazvan je Kagit hane (kuća papira).

Iako je poznato da su s vremena na vrijeme u regiji boravili romi, nomadi, trgovačke ili hadžijske karavane, područje nije bilo naseljeno sve do 20. stoljeća. Naseljavanje je započelo od 1950-ih godina pa nadalje, tako što su formirane ilegalne sirotinjske četvrti jer je grad primao hiljade migranta iz Anadolije. Vremenom su ilegalna naselja legalizirana i postepno zamijenjena stambenim zgradama.

3 Analiza turskog jezika 19. stoljeća

U ovom radu će nas zanimati prisustvo leksičkih i sintaksičkih karakteristika turskog jezika 19. stoljeća. U području leksike ćemo prikazati koliko je jezik onog doba uključivao riječi iz arapskog i perzijskog jezika. Na sintaksičkom planu preokupacija će nam biti sintagme, razmotrit ćemo zastupljenost perzijskih i arapskih genitivnih veza. Potom ćemo pažnju usmjeriti na zastupljenost i vrste složenih rečenica. Ondje gdje budemo smatrali da je potrebno, ponudit ćemo prevod na bosanski jezik.

Kao korpus smo izabrali dio *Helva Sohbeti*, a to na bosanskom jeziku znači: Sohbet-halva. To je drugi dio knjige *İstanbul'da bir sene* autora Mehmeta Tevfika.

Da bi tekst bio pregledniji, obrađivat ćemo ga po podnaslovima, koji su u njemu zastupljeni, i nakon svakog odlomka ćemo izvući kratak zaključak kako bi sumirali ono što smo pronašli u datom odlomku.

3.1 II Helva sohbeti ve mahalle kahveleri

Primjer: *Hikâyemizin ikinci cüzünü teşkil edecek (Helva Sohbeti ve Mahalle Kahveleri) şehrimizin kadîmen cemiyet-i şebanesinden idi.*

Imenica *cüz* u značenju *dio, poglavlje, odlomak*.

Hikâyemizin ikinci cüzü – drugo poglavlje u našoj priči.

Imenica *teşkil* u značenju *formiranje, sačinjavanje*.

Cemiyet-i şebane, perzijska genitivna veza u značenju *večernje druženje* (cemiyet – druženje; şebane – večernji).

Şehrimizin kadîmen cemiyet-i şebanesi – večernje druženje u našem gradu (koje je priređivano) u stara vremena.

Prilog *kadîmen* u značenju *u stara vremena*.

Primjer: *Helva sohbeti şehrimizde kış gecelerine mahsus eğlencelerden olup fakat böyle cemiyetler tertibi vasat halde bulunan ahaliye münhasır değildi.*

Vasat halde se sastoji od pridjeva *vasat* (*srednji*) i imenice *hal* u lokativu, te na taj način tvore složeni prilog. Značenje ovog priloga je: *srednje klase*.

Pridjev *münhasır* u značenju *što je u vezi sa nekim, što je osobito za nekoga*.

Vasat halde bulunan ahaliye münhasır değildi – nije bilo uobičajeno za stanovništvo srednje klase. U navedenom primjeru složeni prilog *vasat halde* upotrijebljen je zajedno sa participiom *bulunan* u funkciji atributa uz imenicu *ahali*.

Primjer: *Bir vakitler hususan Damat İbrahim Paşa devri ki tarihlerimiz (devr-i sefâhat) diye zabtetmişlerdir*.

Devr-i sefâhat – doba užitka i razonode.

U sintaksičkoj konstrukciji *Damat İbrahim Paşa devri ki tarihlerimiz (devr-i sefâhat) diye zabtetmişlerdir* veznik *ki* ima funkciju odnosnog veznika. Rečenica koja slijedi nakon ovoga veznika je atribut za konstrukciju *Damat İbrahim Paşa devri*, pa bi značenje bilo: Doba Damada Ibrahim-paše koje naše historije bilježe kao doba užitka i razonode.

Imenica *sefahat* u značenju *užitak, razonoda*. Budući da se u korpusu obrađuje dio koji opisuje druženja *sohbet-halva*¹³, riječju *sefahat* se hoće reći da se uživalo i zabavljalo na tim druženjima.

Glagol *zabtetmek* u ovom tekstu je upotrijebljen u značenju *(za)bilježiti*. Ovaj glagol se javlja u arhaičnoj formi, jer njegov oblik u savremenom turskom jeziku glasi *zaptetmek*.

Primjer: *İstanbul'da gerçekten sefâhatin tabaka-i bâlâsına çıkarılan eğlencelerden biri de helva sohbetiidi*.

Tabaka-i bâlâ, perzijska genitivna veza u značenju *viši nivo*.

Riječ *bâlâ* je perzijskog porijekla i znači *gornji, viši*. U ovoj sintagmi je ona atribut za riječ *tabaka*.

Sefahatin tabaka-i bâlâsı – viši nivo zabave.

Prevod: A jedna od zabava koje su doista u Istanbulu podignute na viši nivo užitka i zabave je *sohbet-halva*. (Odnosi se na užitak i zabavu za viši nivo stanovništva).

¹³ Kako u svom djelu posvećenom turskom jeziku u Bosni navodi Filan: „Manje grupe su se okupljale i u privatnom prostoru na *sohbet-halvama*, to jest na razgovorima uz *halvu*.“ (Kerima Filan, *O turskom jeziku u Bosni*, Connectum, Sarajevo, 2017. Str. 37.)

Primjer: *Eyyâm-ı sayfde lâle sefahati, Sa'dâbâd (Kâğıthane) zevkleri, geceler mehtap alemleri ne derece tekellüflü ise fasl-ı şitâya mahsus eğlencelerin mükellefi de helva sohbeti idi.*

Perzijska genitivna veza *eyyâm-ı sayfde* ima nastavak za lokativ, i njeno značenje je *u ljetnim danima*. Sačinjavaju je riječi arapskog porijekla: *eyyâm* – dani; *sayf* – ljeto.

Tekellüflü je pridjev u funkciji predikata, njegovo značenje je: *raskošan*.

Fasl-ı şitâ, perzijska gen veza u značenju *zimsko godišnje doba*.

Fasl-ı şitâya mahsus eğlenceler – zabave karakteristične za zimsko doba godine.

Ovdje imamo rečenicu habitualnog značenja koja je izražena oblikom *ne derece tekellüflü ise*.

Primjer: *Hatta Damat İbrahim Paşa merhum ki devr-i sadâretinde eğlenceden başka bir şey düşünülmezdi.*

U ovoj rečenici veznik *ki* ima funkciju odnosnog veznika, a iza njega slijedi sintagma *devr-i sadâretinde* i ona znači ovako: *u vrijeme dok je on bio veliki vezir*.

Prevod: U vrijeme kada je Damad Ibrahim-paša bio veliki vezir ni o čemu se drugom nije razmišljalo osim o zabavi.

U ovom dijelu se nalazi devet perzijskih genitivnih veza (izafeta). Uglavnom su sastavljene iz arapskih imenica ili imenica i pridjeva. Od perzijskih riječi u genitivnim vezama pojavio se samo pridjev *bala*. Istaknuli smo dva priloga, jednu imenicu i jedan pridjev za koje smatramo da su malo ili nikako zastupljeni u savremenom turskom jeziku. Pažnju su nam privukla dva primjera atributske konstrukcije izražene pomoću veznika *ki*.

3.2 HELVA SOHBETLERI

Primjer: *Münavebe tarikiyle tertib edilen cemiyetlerin masârifi münhasıran sahib-i cemiyete âid ve harifâne suretiyle yapılan helva sohbeti erkân-ı cemiyetin beynlerinde topladıkları mebâliğ ile mün'akid olur.*

Sintagma *münavebe tariki* se sastoji od imenice *münavebe* (smjena) i imenice *tarik* (put) koja je primila posvojni nastavak za treće lice jednine i znači: *redom*.

Imenica *masârif* u značenju *troškovi*.

Arapski prilog *münhasıran*, u značenju *samo, jedino, svakako*.

Sahib-i cemiyet, perzijska genitivna veza u značenju *domaćin druženja*.

Prilog *harifâne* je arhaičan oblik od *arifâne* u značenju *zajedno, kolektivno*. Riječ se sastoji od arapske riječi *arif* i perzijskog nastavka – *ane*.

Harifâne suretiyle – *zajedno, kolektivno*.

Erkân-ı cemiyet perzijska genitivna veza u značenju *uglednici druženja* (erkan – uglednici, čelnici, vođe).

Erkân-ı cemiyetin beynlerinde – među uglednicima druženja.

Imenica *mebâliğ* u značenju *svota, suma novca*.

Mün'akid u značenju *biti formiran*.

Prevod: Troškovi društva koje se redom smjenjuje svakako pripadaju domaćinu druženja i sohbet-halva koja se priređuje zajednički održava se sa sumom koja se skupi od uglednika društva.

Primjer: *Erkân-ı cemiyet münavebe ile helva sohbetleri tertibini evvelce beynlerinde karar verir ise de falan gece falan zât yapsın diye tayin-i şahs etmezler.*

Tayin-i şahs etmek, perzijska genitivna veza kao imenska komponenta složenog glagola u značenju *izabrati osobu*.

Glagol *tayin etmek* u značenju *odrediti, izabrati*.

Ovdje imamo zavisnoločenu rečenicu koja se sastoji od dvije zavisne rečenice (koncesivna i namjerna) i glavne rečenice.

Prevod: Iako već ranije uglednici druženja međusobno odluče kojim će redom priređivati sohbet-halve, ne biraju nikog da organizuje/određuje koju će noć koja osoba (prirediti sohbet-halvu).

Primjer: *Böyle cemiyetler tertibinden maksad akran ve emsâl bir yere toplanıp kışın uzun gecelerini eğlence ile geçirmektedir.*

Imenica *akran* u značenju *oni koji su jednakog položaja*.

Imenica *emsal* u značenju *oni koji su jednakog položaja*.

Ove dvije riječi su bliskoznačnice.

Prevod: Cilj priređivanja ovih druženja jeste da se oni iz jednakog položaja okupe na jedno mjesto i provode duge zimske noći u zabavi.

Primjer: *O geceler mutaddan üç beş saat ziyade oturulduğundan sabaha yakın biraz yiyecek yenmek tabii olmağla Avrupa suarelerinde supe dedikleri gece taâmi gibi Türkiye helva sohbetlerinde dahi geceleri gece taâmi ve cemiyetin mütemmimi olarak gaziler helvası ya irmik helvası ve yanında enva-i turşu çıkarıldığından bu cemiyetlere (helva sohbeti) nâmi ondan kalmıştır.*

Pridjev *mutad* u značenju *uobičajen*.

Arhaični oblik *tabii olmağla* od glagolskog oblika *tabii olmakla*.

Imenica *suare* je francuskog porijekla, pa je vjerovatno kao takva upotrijebljena uz riječ *Avrupa* u značenju: *večernje druženje*.

Imenica *taâm* u značenju *jelo*.

Pridjev *mutemmim* u značenju *upotpunjavanje*.

Enva-i turşu, perzijska genitivna veza u značenju *različite turšije* (*enva*¹⁴ u značenju *različit*).

Prevod: Bilo je normalno nešto malo pojesti do jutra zato što se tih večeri sjedilo po nekoliko sati duže od uobičajenog. Kao što su noćni obroci koje u evropskim večernjim druženjima zovu „supa“ tako se i u Turskoj na druženjima sohbet-halve kao noćni obrok i ugođaj sijela iznosi halva koja se zove Gaziler i halva od griza i uz to različite turšije. Zbog toga je nazvano sohbet-halva.

Primjer: *Bazan öyle cemiyet olur ki adetâ düğünden geri kalmaz.*

Ovo je jedan primjer zavisnosložene poredbene rečenice koja je izražena pomoću veznika *ki* i pridjeva *öyle*.

¹⁴ Ovu riječ izdvajamo i u odlomcima Değirmen oyunu i Tura

Prevod: Nekad takvo druženje bude da skoro ne zaostaje za svadbom.

Primjer: *Helva sohbetleri derecât-ı muhtelifede olup eğlencesi, verilecek taâmi sâhib-i cemiyyetin serveti ve derece-i kudretiyle mütenâsibdir.*

Derecât-ı muhtelif perzijska genitivna veza u značenju *različiti nivoi*. (*Derecat* je množina, *derece* je jednina; *muhtelif* – *različiti*).

Derece-i kudret, perzijska genitivna veza u značenju *nivo ugleda*.

Sâhib-i cemiyyetin serveti ve derece-i kudreti – imetak i nivo ugleda domaćina druženja.

Prevod: Sohbet-halve se priređuju na različitim nivoima društva, a zabava i posluž enje zavise od imovinskog stanja domaćina druženja i njegovoga ugleda.

Primjer: *İncesaz, mukallid, meddah, nekre-gû zevât celb olunur.*

Imenica *incesaz* u značenju *svirači gudačkih instrumenata i tambura*.

Imenica *mukallid* u značenju *imitator*.

Imenica *meddah* u značenju *pripovjedač zanimljivih priča*.

Nekre-gû je složenica koja se sastoji od ar. riječi *nekre* i perzijskog nastavka *-gu*, i znači pripovjedač smiješnih priča.

Imenica *zevât* u značenju *osobe*.

Glagol *celb olunmak* u značenju *biti pozvan*.

Prevod: Pozivaju se svirači gudačkih instrumenata i tambura, pripovjedači zanimljivih i smiješnih priča.¹⁵

Primjer: *Büyücek cemiyyetlerde süt ile irmik helvası yapılır ise de ale'l-ekser gaziler helvası tabh edilir.*

Prilog *ale'l-ekser*, arapska genitivna veza sačinjena od prijedloga ('alâ) i imenice (ekser), i ovaj prilog znači: *većinom*.

¹⁵ Ovoj rečenici je posvećena pažnja kako bi smo razumjeli nazive onih koji prisustvuju sijelu sohbet-halve

Prevod: Dok se na većim druženjima pravi halva sa mlijekom i grizom, većinom se kuha halva koja se zove Gaziler.

Primjer: *Miyânesi gelip gelmediği bilinmek için içine birkaç tane badem atılır.*

Imenica *miyâne* u značenju *gustoća*.

Prevod: Da bi se provjerila gustoća ubaci se nekoliko badema.

U ovom dijelu teksta od arhaičnih jezičkih formi dominiraju perzijske genitivne konstrukcije. Ima ih sedam. Imenice su uglavnom iz arapskog jezika, ima ih devet. Uočili smo i jednu imenicu iz francuskog jezika, što ukazuje na utjecaj francuske kulture u Turskoj toga doba. Iz arapskog jezika je i pet priloga. Među izdvojenim rečenicama dominiraju zavisnosložene rečenice.

3.3 NÜKTE

Primjer: *Bu helvaya gaziler helvası niçin denir diye bir hakimden sual etmişdim.*

Glagol *sual etmek* u značenju *pitati, upitati*.

Zanimljivo je da u ovom slučaju glagol *sual etmek* zahtijeva dopunu u ablativu. Ovaj glagol ima dalji objekat u dativu i u ablativu, potpuno ravnopravno. U savremenom jeziku prevladao je dativ.

Ovo je jedan primjer složene zavisnoupitne rečenice izražene pomoću veznika *diye*.

Prevod: Upitao sam jednog znalca zašto se ova halva naziva „Gaziler halva.“

Primjer: *Betâetinden kinaye olmak üzere "Evet, pek doğrudur, yiyen âdem kurtulur ise sahihan gazidir" demişti.*

Imenica *betâet* u značenju *težina*.

Imenica *âdem* u značenju *čovjek, osoba*.

Prilog *sahihan* u značenju *zaista, uistinu*.

Kinaye olmak üzere ima značenje kao gerund na *-arak/erek*, i značenje ovog načinskog adverbijala je: *upućujući, aludirajući*.

Prevod: Upućujući na njenu težinu rekao je: „Da, prilično je tačno, ako se spasi čovjek koji ju je jeo, uistinu je gazija.“¹⁶

Primjer: *Hikâyemiz helva cemiyetlerinin fevkaladesi değil ekseriyyet üzere ve alelade icra olunanlarıdır.*

Pridjev *fevkalade* je složenica koju sačinjava arapska genitivna veza *fevk'al-âde* u značenju *nesvakidašnji*. Ova arapska genitivna veza je u modelu imenica + imenica (*fevk* – gornji dio, vrh; *âde(t)* – običaj, navika, rutina)

Pridjev *alelade* je, također, složenica i ona je sačinjena od arapske genitivne veze *'alâ'l- 'âde* i znači: *uobičajen, normalan*. Arapska genitivna veza u modelu prijedlog + imenica.

Prevod: Naša priča ne govori o nesvakidašnjem izvođenju druženja *sohhbet-halve*, nego o onome što se često i obično izvodi.

Primjer: *Bu cemiyet hangi gece ve kimin hanesinde tertib olunmuş ise ahali-i mahalle o gece yatsı namazından sonra mahalle kahvesinde ictima edip birer kahve içer, sonra cumhur cemaat mahall-i cemiyete giderler.*

Imenica *hane* u značenju *kuća, dom*.

Ahali-i mahalle je perzijska genitivna veza u značenju *stanovnici naselja*.

Mahall-i cemiyet, perzijska genitivna veza u značenju *mjesto gdje će biti druženje*.

Glagol *ictima etmek* – *skupiti se, sasta(ja)ti se*.

Prilog *cumhur cemâat* u značenju *svi zajedno (cumhur – narod, društvo)*.

Prevod: Koji god noć i u čijoj god kući da se ovo druženje priredi, narod iz naselja se tu noć nakon jacije namaza okupi u lokalnoj kafani i popiju po kahvu, potom svi zajedno idu u mjesto gdje će biti druženje.

¹⁶ Gaziler halva je karakteristična po masnoći, i ako čovjek ostane zdrav nakon što ju je jeo on postaje gazija, pobjednik, te je zbog toga i dobila naziv.

Primjer: *Mahallenin ihtiyar ve muteberâni bir odaya ve gençleri diğer odaya ayrılıp enva-i oyunlar ve eğlencelerle vakit geçirirler.*

Enva-i oyunlar ve eğlenceler, perzijska genitivna veza u značenju *različite igre i zabave*.
Imenica *muteber* u značenju *uvažen, poštovan* (*muteberan* je oblik u množini¹⁷).

Prevod: Stari ljudi i uglednici iz naselja se odvoje u jednu sobu, a omladina se odvoji u drugu sobu i provode vrijeme u različitim igrama i zabavama.

U ovom dijelu smo našli tri perzijske genitivne veze, a u jednoj od njih se javlja turska riječ (*oyun*). Izdvojili smo dva pridjeva arapskog porijekla, tri priloga, te četiri imenice za koje smatramo da su u savremenom turskom jeziku vrlo malo ili nikako u upotrebi. Ovdje zapažamo zavisnoupitnu rečenicu izraženu pomoću veznika *diye*.

3.4 HELVA SOHBETİ EĞLENCELERİ

Primjer: *Alelade helva sohbetlerine mahsus eğlenceler yüzük, değirmen, tura, lep oyunları, durub-ı emsal ta'dadı gibi şeyler olup bu misillü oyunlara mahallenin muteberanı ve ihtiyarları dahi dâhil olur.*

Pridjev *mahsus* u značenju *karakterističan, svojstven*.

Glagol *dahil olmak* u značenju *prisustvovati, sudjelovati*.

Durub-ı emsal, perzijska genitivna veza u značenju *poslovice* (u jednini bi bilo *darb-i mesel*).

Imenica *ta'dad* u značenju *nabrajanje, pričanje*.

Postpozicija *misillü* u značenju *poput* (može imati značenje pridjeva *benzer – sličan*).

Prevod: Razonode karakteristične za uobičajene sohbet-halve su igre koje se zovu Yüzük, Değirmen, Tura i Lep i nabrajanje poslovice, u igrama poput ovih sudjeluju čak i stariji i ugledni žitelji iz naselja.

¹⁷ Dostupno na: https://www.internetaraclari.com/sozluk/muteberan-osmanlica-04560655?fbclid=IwAR1ODOU0qhH_uwZWCKrPcYT6kw_RQHOG-HwuUnxFTqa-PojhXYUM7orySNc

3.5 YÜZÜK OYUNU

Primjer: *Bir tepsi derununa on adet zarf konur.*

Perzijska imenica *derun* u značenju *u*.

Prevod: U tepsiju se stavi deset kutija.

Primjer: *Tepsiyi alan taraftan biri gizli bir mahalde yüzüğü zarflardan birinin altına saklar.*

Imenica *mahal* u značenju *mjesto*.

Prevod: Jedan iz grupe koja je uzela tepsiju, na nekom skrivenom mjestu sakrije prsten ispod jedne kutije.

Primjer: *Dimyat tabiri yüzük oyununda yüzüğün ikinci olarak kaldırılan zarfin altında zuhuruna denir ki yüzüğü saklayan taraf on sayıyı kazanır.*

Imenica *zuhur* u značenju *pojava*.

Veznik *ki* u funkciji vremenskog veznika.

Prevod: Izraz *Dimyat*¹⁸ se u igri prstena kaže onda kada se prsten pojavi ispod druge po redu podignute kutije pa grupa koja je sakrila prsten osvaja deset bodova.

Primjer: *İkinci zarf altında zuhûr etmez ise diğer zarflar sıra ile kaldırılır. Hangisinin altında çıkar ise ondan maada zarflar adedince sayı alınır.*

Arhaična postpozicija *maada* u značenju *osim*.

Zarflar adedince u značenju *prema broju (preostalih) kutija (adet-broj)*.

Prevod: Ako se ne pojavi pod drugom kutijom, onda se druge kutije podižu redom. Pod kojom se pojavi osvaja se broj bodova prema broju preostalih kutija.

¹⁸ Dimyat je naziv jednog grada u Egiptu.

Primjer: *Tepsi üzerinde iki zarf kalıncaya kadar yüzük zuhûr etmediği halde herkesin nazar-ı dikkati o iki zarfa teveccüh eder.*

Tepsi üzerinde iki zarf kalıncaya kadar – sve dok ne ostanu dvije kutije na tepsiji.

Ovdje je zanimljivo da adverbijal *zuhûr etmediği halde* nema koncesivno značenje, već značenje kondicionala. Ovaj adverbijal i u savremenom turskom jeziku može izražavati potencijalnu uvjetnost.¹⁹

Nazar-ı dikkat perzijska genitivna veza u značenju *pažljiv pogled* (nazar – pogled).

Herkesin nazar-ı dikkati teveccüh eder – svi pažljivo gledaju.

Prevod: U slučaju da se prsten ne pojavi sve dok ne ostanu dvije kutije na tepsiji, svi pažljivo gledaju u te dvije kutije.

Primjer: *Çünkü iki zarfın önce kaldırılanı altında yüzük bulunursa yine tepsi kazanılır.*

İki zarf+in önce kaldırılan+ı altında – ispod one od dvije kutije koja je prva podignuta.

Prevod: Zato što ako se prsten nađe ispod one od dvije kutije koja je prva podignuta, opet se osvoji tepsija.

U odlomcima *Helva sohbeti eğlenceleri* i *Yüzük oyunu* smo izvukli tri imenice, arhaičnu postpoziciju *misillü*. Izdvojili smo upotrebu gerunda na *ince*, te adverbijal na *-dik + halde* koji ima u našem primjeru značenje kondicionala. Naišli smo na dvije perzijske genitivne veze, od kojih se jedna danas koristi kao složenica u jednini (*darbimesel*). U ovom dijelu je izražena upotreba kondicionala, a naišli smo na upotrebu veznika *ki* pomoću kojeg se tvori vremenska rečenica.

3.6 İŞKİL

Primjer: *Yüzük aranırken şu veya bu zarfın altındadır diye arayanların zan ve tahminine işkil denir.*

¹⁹ Kerima Filan, Neobjavljena predavanja iz predmeta *Sintaksa infinitivnih formi*, održanih u akademskoj 2018/19.

U ovom primjeru je zanimljiva upotreba veznika *diye*. Sintaksička konstrukcija *yüzük aranırken şu veya bu zarfın altındadır* je atribut za rečenicu koja slijedi iza veznika.

Prevod: Sumnja ili pretpostavka učesnika da je prsten dok se traži ispod one ili ove kutije naziva se İşkil.

Primjer: *Yüzüğü saklayanın gözleri hangi zarfa koymuş ise onun üzerine dikilir. Onun için işkil tutanlar yüzüğü saklayanın gözüne bakarlar, yüzüğü saklayan tepsiyi ortaya getirdiği gibi kendisi bir tarafa çekilip oturur.*

Hangi zarfa koymuş ise u značenju *pod koju god kutiju da stavi*.

Sintaksička konstrukcija *yüzüğü saklayan tepsiyi ortaya getirdiği gibi kendisi bir tarafa çekilip oturur* ima vremensko značenje, jer radnja u sintagmi *yüzüğü saklayan tepsiyi ortaya getirdiği gibi* neposredno prethodi radnji iz rečenice *kendisi bir tarafa çekilip oturur*.

Prevod: Pod koju god kutiju da stavi, oči onog ko je sakrio prsten su usmjerene prema njoj. Zbog toga učesnici gledaju u oči onoga ko je sakrio prsten, onaj ko sakrije prsten čim ostavi tepsiju na sredinu odvoji se na jednu stranu i sjedne.

Primjer: *Böyle böyle hangi zarf yüz yirmi puan kazanırsa kama (kara) basar. Kama basmak zarfın dibini mumun alevine tutup islendirdikten sonra birinin alnına veya eline basmaktır.*

Glagol *kama (kara) basmak* u značenju *zaçaditi*.

Prevod: Na taj način ona kutija koja osvoji sto dvadeset bodova ona zaçaduje. Zaçaditi znači dno kutije prisloniti na plamen svijeće i nakon što počadi nekom priljepiti na čelo ili ruku.

U ovom dijelu se nalazi veznik *diye* koji tvori atributsku rečenicu, te adverbijal *dığı gibi* ima vremensko značenje a ne poredbeno. Glagol *kama (kara) basmak* uz prenesenom značenju, u tursko – srpskom rječniku ima značenje pobijediti igru.

3.7 LEP

Primjer: *Biri ilbaşı olup herkese bir üç beş yedi dokuz gibi tek adetlerden birini tesmiye eder.*

Imenica *ilbaşı* u značenju *organizator igre*.

Glagol *tesmiye etmek* u značenju *imenovati, dati ime*.

Prevod: Neko bude organizator igre i on svakom da ime nekog od neparnih brojeva puput jedan, tri, pet, sedam i devet.

Primjer: *Herkes ismini ve ismine aid rumuz ve kinayâtı dâimâ zihninde tutar. İlbaşı oyunun ibtidası olmak münasebetiyle istediğinin ismiyle oyuna şöyle başlar:*

Imenica *rumuz* u značenju *znak*.

Imenica *kinayat* u značenju *aluzije*.

Priloška odredba *oyunun ibtidası olmak münasebetiyle* ima namjerno značenje u ovom kontekstu.

Prevod: Svako uvijek pamti svoje ime i znak i aluzije koji se odnose na njegovo ime. Da bi započeo igru, organizator igre prozove željeno ime i igri pristupa na sljedeći način:

Primjer: *Eğer al üstüne demez ise kendisine müzeyyifâne bir isim takılır. Sonra o isim ile yâd olundukça herkes güler.*

Pridjev *müzeyyifâne* u značenju *podrugljiv*.

Yâd olundukça – *svaki put kad se prozove*.

Prevod: Ako ne kaže „uzmi sebi“ daju mu neko podrugljivo ime. Poslije svaki put kad se prozove tim imenom svi se smiju.

Primjer: *İsimler nahte havale, gel ahura, keçeden minare gibi sözlerdir ki her birinin bir cevabı vardır.*

Veznik *ki* u ovoj rečenici ima odnosno značenje.

Značenje veznika *ki*: Imena su riječi poput *nahte havale*, *gel ahura*, *keçeden minare* od kojih svaka ima jedan odgovor.

Primjer: *Eğer ilbaşı bu muhâvereyi ettiği adamın ismini sarahaten veyahud imâen söyler ise o adam derhal lep demeli yoksa kendisine derhal başka isim takılır.*

Prilog *sarahaten* u značenju *očito, jasno*.

Prilog *imâen* u značenju *indirektno*.

U sintaksičkoj konstrukciji *o adam derhal lep demeli yoksa kendisine derhal başka isim takılır* veznik *yoksa* ima suprotno značenje.

Prevod: Ukoliko organizator igre jasno ili indirektno kaže ime čovjeka s kojim vodi razgovor, taj čovjek odmah treba reći „lep“ inače će mu se odmah dati drugo ime.

U dijelu *Lep* smo istakli jedan glagol koji nosi u sebi riječ arapskog porijekla (*tesmiye* etmek), potom kvazigerund koji u sebi nosi perzijsku riječ (*yâd olundukça*), dvije arapske imenice, perzijski pridjev, i tri priloga. Istaknuli smo atributsku konstrukciju izraženu pomoću veznika *ki*, i konstrukciju suprotnog značenja izraženu pomoću veznika *yoksa*.

3.8 DEĞİRMEN OYUNU

Primjer: *Bu oyunu meşhur Lüleci Mehmed fevkalade icra ederdi.*

Ovdje *fevkalade* susrećemo kao prilog u značenju *izvanredno*.

Prevod: Ovu igru bi izvanredno izvodio Luladžija Mehmed.

Primjer: *Bir kase, üç tane ceviz bir de kaşık alır, yüklük içine girer enva-i taklitlerle değirmeni döndürürdü.*

Enva-i taklitler – različite imitacije (*enva* u funkciji atributa).

Prevod: Uzme jednu ćasu, tri oraha, i još kašiku, uđe u ostavu i različitim imitacijama proizvodi zvuk mlina.

Primjer: *Haricden işitenler âdeta deđirmen dönüyor zannederler.*

Haricden işitenler – oni koji svana čuju (*haric* – spoljna strana).

Ovo je asindetska složena rečenica sa glagolom mišljenja.

Prevod: Oni koji svana čuju gotovo da pomisle da se mlin okreće.

3.9 TURA

Primjer: *Bir çevre veya havluyu saç gibi örüp turaladıktan sonra hane sayarlar ve hane başına birinin avucuna tura vururlar.*

Imenica *çevre* u značenju *maramica*.

Glagol *turalamak* u značenju *svezati* (tura – čvor).

Hane başına u značenju *po svakoj kući*.

Prevod: Nakon što ispletu i zavežu jednu maramicu ili peškir kao kosu, broje kuće i po svakoj kući neko dobije udarac po dlanu.

Primjer: *Bu tura oyununun envâi vardır.*

Imenica *envâ* u značenju (više) *vrsta*.

Prevod: Ova igra Tura posjeduje više vrsta.

Primjer: *Helva sohbetlerinde ve sair encümen-i ülfetlerde oyunların en latîfi durub-ı emsal söylemektir ki tafsili helva sohbeti gecesinde yazılıdır.*

Encümen-i ülfetler, perzijska genitivna veza u značenju *prijateljsko druženje* (perzijska riječ *encümen* - druženje; arapska riječ *ülfet* - prijateljstvo).

Imenica *tafsil* u značenju *detalj*.

Pridjev *latif* u značenju *prijatan, lijep*.

U sintaksičkoj konstrukciji *oyunların en latifi durub-ı emsal söylemektir ki tafsili helva sohbeti gecesinde yazılıdır* veznik *ki* uvodi odnosnu rečenicu.

Tafsili yazılıdır u značenju *čiji detalji su opisani; što je detaljno opisano*.

Prevod: Jedna od najprijatnijih igara na sohbet-halvama i sličnim prijateljskim duženjima je pričanje poslovice što je detaljno opisano u noći sohbet-halve.

3.10 HAYINDIM GECESİ HAFIZ

Primjer: *Helva sohbetleri için tedariki lâzım eğlencelerden biri de bu Hâfiz Efendi idi*.

Imenica *tedarik* u značenju *priprema*.

Prevod: Jedna od rasonoda koja se treba pripremiti za sohbet-halve bila je Hafiz Efendi.

Primjer: *Helva sohbeti Hafiz Efendi olmaz ise nâ-tamam gibi add olunduğundan yani helva sohbeti demek Hafiz Efendi demek, Hâfiz Efendi demek helva sohbeti demek idiğinden onun için hayındım gecesi namına bir lakab-i izafi olmuştu. Hayındım tabiri lisan-ı avâmda böyle encümen-i ülfetlere denir*.

Pridjev *nâ-tamam* u značenju *nepotpun*.

Arhaični oblik adverbijala *demek idiğinden* – *demek olduğundan*.

Lakab-i izafi, perzijska genitivna veza u značenju *nadimak koji se odnosi*.

Lisan-ı avâm, perzijska genitivna veza u značenju *narodni izraz* (avam – narod).

Prevod: Budući da se sohbet-halva smatrala nepotpunom bez Hafiza, odnosno da je Hafiz postao sinonim za sohbet-halvu, on je dobio nadimak Hayındım. U narodnom govoru izraz Hayındım se koristi za ovakva prijateljska druženja.

Primjer: *Tavuk katı tavuğun ciğeri, böbreği ve sair ekler salih ahşa-i batiniyyesidir.*

Ahşa-i batiniyye, perzijska genitivna veza u značenju *unutrašnji organi*.

Pridjev *salih* u značenju *upotrebljiv, jestiv*.

Prevod: Sloj pileatine čine unutrašnji organi, koji se jedu, kao što su pileća džigerica, bubrezi i drugi dodaci.

Primjer: *Kendisi gâyet zarif ve latif ve fikra-gû bir âdem idi.*

Pridjev *zarif* u značenju *otmjén*.

Pridjev *fikra-gû* u značenju *pripovjedač anegdota*.

Prevod: On je bio jedan prilično otmjen i prijatan čovjek koji je pripovijedaó anegdote.

U odlomcima *Değirmen oyunu*, *Tura* i *Hayındım gecesi Hafız* možemo zaključiti sljedeće: Prisutne su dvije imenice perzijskog porijekla čiji oblik nije karakterističan za turski jezik, imamo arapsku riječ *envâ* koja se javlja u funkciji i pridjeva i imenice, osim toga nalazimo još četiri imenice i četiri pridjeva arapskog porijekla koji se često ne susreću u savremenom turskom jeziku. Izdvojili smo upotrebu kvazipostpozicije *baş (hane başına)*, zatim arhaičan oblik adverbijala *demek idiğinden* (demek olduğundan). Od sedam prisutnih perzijskih genitivnih veza javlja se jedna koju u prethodnim odlomcima nismo susretali a to je *enva-i taklitlerle* koja ima funkciju priloške odredbe. U ovim se odlomcima, također, javlja veznik *ki* odnosnog značenja. Javlja se i asindetska rečenica sa glagolom mišljenja.

3.11 MÜREKKEPÇİ İZZET

Primjer: *Hafız'la muasır hem de dükkân komşusu idi. Mürekkepçi İzzet fikraları ve muzipliği meşhur İzzet'dir. Hele Hafız'la olan letâîfi pek tuhaftır.*

Imenica *muasır* u značenju *savremenik*.

Imenica *letâîf* u značenju *šale*.

Prevod: Bio je Hafizov savremenik još i komšija iz trgovine. Murekkepči Izet je Izet poznat po svojim anegdotama i zadirkivanju. Naročito su smiješne njegove šale na Hafizov račun.

Primjer: *Yazın şiddetli zamanlarına tesadüf eden bir bayram için Hafız Efendi bir kat elbise alır.*

Tesâduf eden – koji pada, koji se desi.

Prevod: Gospodin Hafiz uzme kompletnu odjeću za bajram koji pada usred ljeta.

Primjer: *Malûm a o zaman fes yok, başa konulan hep kavuk sarık.*

Pridjev *malûm* u značenju *poznat*.

Imenica *kavuk* u značenju *kavuk*.

Imenica *sarık* u značenju *turban*.

Prevod: No, poznato je da tada nije bilo fesova, na glavi se nosio kavuk i turban.

Primjer: *Hafız Efendi kavukla sarığı bayrama üç gün kalarak getirip İzzet'e verir ve güzelce bir sarık sarmasını rica eder.*

Ovdje imamo vremensko značenje gerunda na –erek/arak: *kalarak* u značenju *kad ostane*.

Prevod: Kada ostane tri dana do bajrama gospodin Hafiz ponese kavuk i turban, pa da Izetu da mu lijepo smota turban.

Primjer: *İzzet gider bir ciğer alır, ince kıyar kavuğun dikişlerini söker pamuğunun arasına ciğer kıymıklarını güzelce yerleştirir, sarığı sarar Hafız'a verir.*

Ovo je primjer asindetske rečenice u kojoj se slažu vremena finitnih glagolskih oblika (gider, alır, kıyar, söker, yerleştirir, sarar, verir).

Prevod: Izet ode uzeti iznutricu, tanko je isječe, potom ispara šavove kavuka i komade iznutrice lijepo stavi u pamuk, smota turban i da Hafizu.

Primjer: *Bu hal tekerrür eder, Hafız da öyle kokuyu hiss ile caminin bir köşesine gidip namazı kılar fakat kokunun nerden hasıl olduğunu bir türlü anlayamaz.*

Glagol *tekerrür etmek* u značenju *ponavljati se*.

Öyle kokuyu hiss ile – osjetivši takav miris.

Ovdje imamo primjer nezavisnosložene rečenice suprotnog značenja, jer je u rečenici upotrijepljen suprotni veznik *fakat*.

Prevod: Ovaj postupak se ponavljao, i Hafız osjetivši takav miris ode u ćošak džamije da obavi namaz, međutim nikako nije mogao da shvati odakle dolazi miris.

Primjer: *Camiden çıkar eve giderken yolda tesadüf ettiği ehibbâsıyla muâyede için omuz öpüşmek adet.*

Imenica *ehibbâ* u značenju *prijatelj*.

Imenica *muâyede* u značenju *čestitanje*.

Prevod: Prilikom povratka kući iz džamije običaj mu je bio čestitati bajram prijateljima koje bi sreo, tako što bi ih poljubio u rame.

Primjer: *Rast geldiği ehibbâyı -vay Hafız Efendi idiniz said olsun- diye muânaka edeceği zaman kokuyu duyduğu gibi -of- deyip biçareyi iter kakar.*

Glagol *muânaka etmek* u značenju *zagrliti*.

Pridjev *biçare* u značenju *jadan*.

Prilog *duyduğu gibi* ima vremensko značenje (ćim osjeti).

Prevod: Ako bi osjetio miris na nekom prijatelju koji bi ga na putu pošao zagrliti govoreći “Hafize, sretan Vam bajram”, odmah bi tog jadnika odgurnuo govoreći “Uf”.

Primjer: *Hafız bu hal ile eve gelip haremi de -efendi bu koku ne? deyip bir de bakarlar ki kavuk kurtlanmış ciğer kokmuş.*

Imenica *harem* u značenju *supruga*.

Imenica *efendi* u značenju *suprug*.

Veznik *ki* u funkciji vremenskog veznika.

Primjer: *Bu Hafiz Efendi gündüzleri sanatıyla meşgul olduğu gibi kış geceleri helva sohbetlerine davet olunur.*

Gündüzleri sanatıyla meşgul olduğu gibi – Kako se danju bavio zanatom (ili: dok se danju bavio zanatom).

Primjer: *Tekerleme ve beyitleriyle helvayı çıkarır. Hasılı cemiyeti idare ederdi.*

Glagolska imenica *tekerleme* u značenju *brojalice*.

Prilog *hasılı* u značenju *ukratko*.

Helvayı çıkarır u značenju *pravio halvu*.

Prevod: Halvu je pravio govoreći brojalice i stihove. Ukratko, zabavljao je društvo.

Primjer: *Hâfız'la Mürekkepçi İzzet'in muasır olduğu tuhaflar Yorgancı Zihni, Keseci Atâ, İzzet, Lüleci Mehmed, Kanto Salih, bunlar bir yere geldi mi, gerçekten bir ortaoyunu teşkil eder ve herkesi gülmekten kırar geçirirlerdi.*

Hâfız'la Mürekkepçi İzzet'in muasır olduğu tuhaflar – Čudaci koji su bili savremenici Hafiza i Murekkepči Izeta.

Bunlar bir yere geldi mi – ova rečenica ima vremensko značenje kada se priključi glavnoj rečenici i njeno značenje bi bilo: Ovi kada dođu negdje.

Ortaoyunu u značenju *igra u prostoru*.

U ovom dijelu smo izdvojili sljedeće arhaične oblike: osam imenica, tri pridjeva, dva glagola. Imamo gerundni oblik *kalarak* koji izražava vremensko značenje, osim njega nailazimo na još dva priloga koji nisu česti u upotrebi. Istaknuli smo dvije asindetske i dvije sindetske rečenice.

3.12 MAHALLE KAHVESİ

Primjer: *Atmeydanı'nda Cerrah Arif Usta'nın taht-ı idaresinde bulunan mahalle kahvesi o zamanlarca mahalle kahvesi değil gerçekten encümen-i zurefa idi.*

Taht-ı idare, perzijska genitivna veza u značenju *u vlasništvu (taht – donja strana)*.

Encümen-i zurefa, perzijska genitivna veza u značenju *(mjesto) prijatnih druženja*.

O zamanlarca – kao u to vrijeme.

Primjer: *Arif Usta cerrahlıkta meşhur olup şöhreti münasebetiyle hitân cemiyetlerinin ekserisine o gider ve rical ve kibârla görüşürdü.*

Imenica *hitân* u značenju *obrezivanje, sunnet*.

Imenica *ekseri* u značenju *većina*.

Imenica *rical* u značenju *ljudi*.

Imenica *kibar* u značenju *velikani*.

Prilog *şöhreti münasebetiyle* u značenju *zbog svog ugleda*; ovaj prilog se sastoji od imenica *şöhret* i *münasebet* koja je primila posvojni sufiks za treće lice jednine i instrumental.

Primjer: *Kahvesi ise eski zaman usulü dört yan minderli peyke, dükkânın içi müdevver kebir tuğla ile döşeli olup ortada bir sehpa üzerinde kebir mangal.*

Imenica *peyke* u značenju *sofa, klupa*.

Pridjev *müdevver* u značenju *okrugao*.

Pridjev *kebir* u značenju *velik*.

Prevod: A njegova kafana je bila po starom principu, sofa sa četiri strane sa dušecima, unutrašnjost dućana je bila popločana sa velikom ciglom i na stalku u sredini veliki roštilj.

Primjer: *Kahvehane duvarlarındaki ufak dolaplarda enva-i alat-i cerrahiye ve ustura ve havlu ve peşkirler tertip üzere durur.*

Enva-i alat-i cerrahiye, tročlana perzijska genitivna veza u značenju *različiti hirurški alati*.

Prilog *tertup üzere* u značenju *uredno*.

Imenica *peşkir* u značenju *pamučna salveta ili stolnjak*.

Prevod: U ormarićima na zidovima kafane uredno stoje različiti hirurški materijali, i brijač i peşkir i pamučne salvete.

Primjer: *Kehrübâ takımlı limon, yasemen, gül, kiraz silme çubuklar, elmastıraş nargileler yerli yerinde. Sarı beyaz birkaç nev'i leğenler duvarda asılı ve hatt-ı nefis ile bir levha olup onda da şu beyit yazılı idi:*

Gönül ne kahve ister ne kahvehane. Gönül ahbap ister kahve bahane.

Kehrübâ u značenju *drago kamenje, neka vrsta kamena*.

Imenica *nev'i* u značenju *vrsta* (naprijed smo imali množinu od ove imenice: *enva*).

Hatt-ı nefis, perzijska genitivna veza u značenju *savršen natpis* (nefis – savršen).

Prevod: Čibuci ukrašeni dragim kamenjem puni (mirisa) limuna, jasmına, ruže i trešnje, i nargile obrađene dijamantima, sve je na svom mjestu. Na zidu je okačeno nekoliko vrsta žutih i bijelih lavora, i bila je jedna levha sa savršenim natpisom na kojoj je bio napisan sljedeći stih:

Duša neće ni kahvu ni kafanu. Duša hoće druga, kahva je izgovor.

Primjer: *Kahvenin ocağı ise nefis çinilerle müzeyyen olup bir mükemmel salon çiçekligi denecek kadar kahvehaneyi tezyin etmişti.*

Pridjev *müzeyyen* u značenju *ukrašen*.

Glagol *tezyin etmek* u značenju *ukrasiti*.

Prevod: A ognjište u kafani je bilo ukrašeno savršenim keramičkim pločicama, kafanu je ukrasio toliko da je izgledala kao cvijetnjak.²⁰

Primjer: *Geceleri yakılmak üzere o vakit istimâl olunan kandillerden kebir bir kandil üç kol sarı tel ile kahvehanenin tavanına muallâk idi.*

²⁰ *Kahve* i *kahvehane* u ovom primjeru imaju isto značenje: *kafana*

Prilog (*geceleri*) *yakılmak üzere* u značenju za *paljenje noću*.

O vakit istimâl olunan kandillerden kebir bir kandil – jedna velika svjetiljka koja se koristila u to vrijeme (istimâl – primjena).

Imenica *kol* u značenju *red*.

Pridjev *muallâk* u značenju *okačen, obješen*.

Primjer: *Arif Usta'nın kendi terbiye-gerdesi olmak üzere bir kalfasıyle bir de çırağı olup kendisi çıraklık ve sünnetçilik ile meşgul olduğundan kahvenin idaresini münhasıran kalfaya terk eylemişti.*

Pridjev *terbiye-gerde* u značenju *obrazovan, odgojen*.

Arif Usta'nın kendi terbiye-gerdesi olmak üzere bir kalfasıyle bir de çırağı olup – Arif Usta je imao pomoćnika kako bi ga podučavao, a imao je i šegrtu.

Priložna sintagma *kendisi çıraklık ve sünnetçilik ile meşgul olduğundan* u značenju *zato što se bavio šegrtstvom i obrezivanjem*.

Primjer: *Gönül ahbap ister kahve bahâne demiştik- kahveye müdavemet eden ehibbâya gelince ekser hali vaktini uydurmuş işten güçten el çekmiş zevât olup gündüzleri orada birleşir yalnız letâif ü hikayat ve tuhaf tuhaf musâhabetle vakit geçirirlerdi.*

Kahveye müdavemet eden ehibbâ – prijatelji koji borave u kafani.

Hali vaktini uydurmuş (zevat) – oni čija je materijalna situacija stabilna.

İşten güçten el çekmiş (zevat) – oni koji su ostavili obaveze.

Letâif ü hikayat – šale i priče (arhaični veznik ü istoznačan je s veznikom ve).

Imenica *musâhabet* u značenju *razgovor*.

Primjer: *Arif Usta cerrahlığı münasebetiyle ekser sünnet cemiyetlerinde bulunduğundan hayındım gecesini Hâfız'ı mücerred maîşetine medâr olmak için düğünlere getirmeğe delâlet eder ve bundan dolayı Hâfız her gün sabah akşam kahveye uğrardı.*

Priložna sintagma (*Arif Usta*) *cerrahlığı münasebetiyle ekser sünnet cemiyetlerinde bulunduğundan* – budući da je Arif Usta prisustvovao proslavama obrezivanja zato što je bio hirurđ.

Prilog *mücerred* u značenju *samo, jedino*.

Imenica *maîşet* u značenju *materijalna sredstva* (za druženje).

Glagol *medâr olmak* u značenju *biti podrška*.

Priložna sintagma *Hayındım gecesi Hâfîz'ı mücerred maîşetine medâr olmak için* – kako bi bio samo materijalna podrška Hafizu (noći Hayındım Hafiz).

Glagolska imenica *getirmeğe* ima arhaični oblik, na savremenom ona glasi: *getirmeye*.

Glagol *delâlet etmek* u značenju *biti posrednik*.

Düğünlere *getirmeğe delâlet eder* – bio je posrednik da se dovodi na proslave.

U odlomku *Mahalle kahvesi* smo izdvojili jedanaest imenica, pet pridjeva, dva glagola i sedam priloga koji su karakteristični za stari turski jezik, dok se manje koriste u savremenom turskom. Potom smo istakli i tri atributne sintagme i četiri perzijske genitivne veze među kojima jedna ima funkciju predikata, a jedna se sastoji od tri člana. Nalazimo arhaični oblik gl.imenice (*getirmeğe-getirmeye*) i arhaični oblik veznika *ve (i)* kao *ü*.

3.13 KÂNÛN-I SÂNÎ EVÂHİRÎ

Primjer: *Bir salı günü idi ki kânûn-ı sâni'nin yirmi üçü idi.*

Kânûn-ı sâni, perzijska genitivna veza kojom je izražen naziv za mjesec *januar*.

Veznik *ki* ima funkciju odnosnog veznika.

Primjer: *O sene iki ay kadar imtidâd eden kışın soğuğun şiddeti gerçekten halkı sıkmış ve hele ihtiyar ve zaîfü'l-bünyeleri bütün bütün bîzâr eylemişti.*

Glagol *imtidâd etmek* u značenju *odužiti se*.

Zaîfü'l-bünye, arapska genitivna veza u značenju *nejaka tijela, iznemogli* (*zaîf* – nejak, nemoćan; *bünye* – tijelo, tjelesna građa). Ovu arapsku genitivnu vezu čine pridjev i imenica.

Hele ihtiyar ve zaîfü'l-bünyeleri bütün bütün bîzâr eylemişti – naročito je stare i iznemogle potpuno smorila; arapska genitivna veza je primila nastavak za akuzativ jer finitni glagolski oblik koji slijedi iza nje zahtijeva dopunu u akuzativu.

Glagol *bîzâr eylemek* u značenju *zamoriti, smoriti*.

Primjer: *Herkeste alâmet-i evvelbaharın zuhûruna aşırı bir intizâr, şiddetli bir iştiyak görüldü.*

Alâmet-i evvelbahar, perzijska genitivna veza u značenju *vijesnici proljeća* (evvelbahar – proljeće).

Imenica *intizâr* u značenju *iščekivanje*.

Alâmet-i evvelbaharın zuhûruna aşırı bir intizâr – žarko iščekivanje da se pojave vijesnici proljeća.

Imenica *ıştiyak* u značenju *snažna želja*.

Prevod: Kod svakog se javljalo žarko iščekivanje i snažna želja da se pojave vijesnici proljeća.

Primjer: *Nerede olursa olsun ilk defa gördüğü asmalar budayıcı Arnavud'u yaz alâmeti diye sevincinden öpermiş.*

U konstrukciji *Arnavud'u yaz alâmeti diye sevincinden öpermiş veznik diye* ima funkciju uzročnog veznika: ljubio bi Albanca jer je vijesnik ljeta.

Prevod: Kad bi prvi put vidio Albanca, koji je potkresivao vinovu lozu, poljubio bi ga, bez obzira gdje se nalazio, jer ga je smatrao vijesnikom ljeta.

Primjer: *İşte günler de o günler yani cemre vesaire gibi yazın müjdecileri olan alâmet ve eyyâm-ı malûmenin gelmekte olduğu zamanlardı.*

Alâmet+in gelmekte olduğ+u ve eyyâm-ı malûmenin gelmekte olduğu;

Dakle, cijela sintagma počevši od *cemre do zamanlardı* je predikatska sintagma.

Eyyâm-ı malûme, perzijska genitivna veza u značenju *poznati, čuveni dani*.

Primjer: *O salı gün havaya bir inkişaf ve soğuşun şiddetine bir inkisar gelmekle mangal başında kapanıp kalanlar havanın o müsaadesinden muğtenim olup kendilerini sokaklara atmağa başladılar.*

Imenica *inkişaf* u značenju *razvedrenje*.

Havaya bir inkişaf ve soğuşun şiddetine bir inkisar gelmekle – kada se vrijeme razvedri i kada otopli (gl.imenica na –mak u instrumentalu ovdje ima vremensko značenje).

Mangal başında kapanıp kalanlar – oni koji su se skupili kraj peći.

Havanın müsaadesi – naklonost vremena; lijepo vrijeme.

Glagol *muğtenim olmak* u značenju *iskoristiti, okoristiti se*.

Primjer: *Ezcümle Süleyman Râkimi Efendi sinni altmışdan mütecaviz bir zât olup o kış soğuktan vücudca bir hayli zahmet çekmiş ve âdetâ beş on günler de hanesinden çıkamamıştı.*

Imenica *sinn* u značenju *starosna dob*.

Prilog –*dan/den mütecaviz* u značenju *više od*.

Beş on günler – pet do deset dana; ovdje je upotrijebljen nastavak za množinu jer se ukazuje na približno značenje.

Primjer: *O gün bürüdetin kesrinden havanın letâfetinden pür-neşe olarak Arif Usta'nın kahvesine geldi.*

Genitivna veza *bürüdetin kesri* u značenju *otopljenje* (hladnoće) (*bürüdet* – hladnoća; *kesr* – popustiti).

Imenica *letafet* u značenju *ljepota*.

Pridjev *pür-neşe* u značenju *veoma radostan*.

Primjer: *Güneş bir hayli zamanlardır büründüğü ebr-i siyâh-ı zulmeti paralayıp arasına arz-ı didâr ve mağmum olan kalplere neşr-i envâr eder ve o dilber-i semâinin birçok vakit hasret-keşi olanlar kendisine müştakâne atf-ı enzâr eylerlerlerdi.*

Ebr-i siyâh-ı zulmet, perzijska genitivna veza u značenju *mračni crni oblak* (*ebr* – oblak; *zulmet* – tama).

Arz-ı didâr, perzijska genitivna veza u značenju *pokaz(iv)ati lice*.

Pridjev *mağmum* u značenju *žalostan, tužan*.

Neşr-i envâr etmek, perzijska genitivna veza u značenju *osvjetljavati*.

Dilber-i semâî, perzijska genitivna veza u značenju *lijepo nebo*.

Pridjev *hasret-keş* u značenju *onaj koji čezne za nečim*.

Dilber-i semâin birçok vakit hasret-keşi olanlar – oni koji dugo vremena čekaju za lijepim nebom.

Prilog *müştakâne* u značenju *s mnogo želje*.

Atf-ı enzâr eylemek, perzijska genitivna veza u značenju *usmjeriti poglede* (atf – okrenuti, usmjeriti; enzar – pogledi).

Primjer: *Kahvehane kapısından girildiği vakit karşıya gelen üst peykenin köşesi sinnine, ilmine, haysiyetine hürmeten Süleyman Râkımî Efendi'ye münhasır idi.*

Prilog *kahvehane kapısından girildiği vakit* u značenju *kad se uđe na vrata kafane*.

Imenica *haysiyet* u značenju *dostojanstvo*.

Prevod: Ugao klupe koji je odmah naspram kad se uđe na vrata kafane, je bio rezervisan za gospodina Sulejmana Rakimija iz poštovanja prema njegovim godinama, znanju i dostojanstvu.

Primjer: *Hususan çırağın fağfürî fincan ve kafesi zarfla a'lâ döğülmüş Yemen kahvesinden pişirip getirdiği kahve efendinin keyfini yelpazeler.*

Pridjev *fağfürî* u značenju *od kineskog porculana*.

Kafes zarfla – u metalnom držaču.

Prilog *a'lâ* u značenju *lijepo*.

Döğülmüş Yemen kahvesi – tucana jemenska kahva.

Primjer: *Ehibbâ bir tebessüm-i zarifâne ile bu latifeyi geçiştirdi.*

Tebessüm-i zarifâne, perzijska genitivna veza u značenju *otmjen osmijeh*; stoga bi sintagma *tebessüm-i zarifâne ile* značila *otmjeno se osmjehnuvši*.

Prevod: Prijatelji se otmjeno osmjehujući nisu obraćali pažnju na ove riječi.

Primjer: *Lâkin Ârif Usta "galiba bugün efendinin neşesi yerinde olmalı" sözüyle ufak bir tarzde bulundu.*

Upravni govor izražen riječju *söz* sa posvojnim sufiksom za treće lice jednine i nastavkom za instrumental.

Prevod: Međutim Arif Usta je uputio malu primjedbu rekavši: „Izgleda da je gospodin danas raspoložen.“

Primjer: *Maşallah Mustafa Usta'da vücut yerinde. Soğuk vazifesi bile değil.*

Soğuk vazifesi – briga za hladnoćom.

Prevod: Maşallah kod Mustafe Uste je otporno tijelo. Nije ga briga čak ni za hladnoćom.

Primjer: *Dün kitapları karıştırırken Murad-ı Rabi şuarâsından meşhur Sidki Paşa'nın Berf ü Bahar nâmındaki risalesi elime geçdi. Sifat-ı şitâ bahsindeki şu gazelini merhum mezardan başını kaldırsın da şimdi söylesin.*

Murad-ı Rabi, perzijska genitivna veza u značenju *Murat Četvrti*.

Imenica *şuarâ* u značenju *pjesnici*.

Berf ü Bahar nâmındaki risalesi – risala pod nazivom *Berf ü Bahar*.

Sifat-ı şitâ, perzijska genitivna veza *osobina zime, opis zime*.

Sifat-ı şitâ bahsi – dio o opisu zime.

U sintaksičkoj konstrukciji *merhum mezardan başını kaldırsın da şimdi söylesin* veznik *da* ima funkciju sastavnog veznika.

Primjer: *Süleyman Efendi - Mükerreren okuduğum için hatırmada kaldı. Yoksa bir görüşde hifz edecek zihin neredede!!! diye gazeli okudu.*

Prilog *mükerreren* u značenju *uzastopno*.

Imenica u lokativu *görüŕde* posjeduje arhaičan oblik, na savremenom turskom glasi *görüŕte*.

Veznik *yoksa* u funkciji tekstualnog konektora.

Primjer: *Abdi Bey - Gerçek serâpâ güzel.*

Prilog *serâpâ* u značenju *od početka do kraja*.

Prevod: Abdi-beg – Zaista je od početka do kraja lijep.

Primjer: *Abdi Bey - Menşei neresidir acaba?*

Imenica *menşe* u značenju *porijeklo*.

Prevod: Abdi-beg - A odakle mu je porijeklo?

Primjer: *Süleyman Efendi – Terceme-i hâlini bilemiyorum. Öyle zannederim ilmiyyeden olmalı. Hem Murad-ı Râbi'nin Revan Seferi'ni yazmıştır. Pek münşiyânedir.*

Terceme-i hâl, perzijska genitivna veza u značenju *autobiografija*.

Öyle zannederim ilmiyyeden olmalı – Koliko ja znam on je od ilmije. Ova rečenica je asindetska složena rečenica sa glagolom *mišljenja*.

Prilog *münşiyâne* značenju *majstorski, stilski*.

Prevod: Gospodin Sulejman – Ne znam njegovu autobiografiju. Koliko ja znam on je od ilmije. Još je napisao djelo „Pohod na Revan Murata Četvrtog“. Napisao je baš majstorski.

Primjer: *Nasuhî Efendi - Ezcümle Hayâl-i Yâr sahibi Vücudi ki Murad-ı Sâlis asrı şuarâsındandır.*

Murad-ı Sâlis, perzijska genitivna veza u značenju *Murat Treći*.

U ovoj rečenici veznik *ki* je u funkciji odnosnog veznika. Dakle, ostatak rečenice iza veznika *ki* je u funkciji atributa.

Prevod: Gospodin Nasuhi – Ukratko, autor djela *Hayâl-i Yâr* je Vudžudi koji je bio pjesnik u vrijeme Murata Trećeg.

Primjer: *Mustafa Usta – Nâbi dediğiniz herifi Zağferanbolulu derler, epeyce dinledim diye ustam söyler dururdu.*

Zağferanbolu – Safranbolu (Mustafa Usta izgovara pogrešno jer je neobrazovan čovjek).

Prevod: Mustafa Usta – Moj učitelj bi govorio da je tip kojeg vi zovete Nabi iz Safranbolua i pričao bi kako ga je često slušao.

Primjer: *Mustafa usta - Çöğür şairlerini ne beğenemedin. Onların öyle söz düzenleri vardır ki Nabi'ye hamamda ot yoldurur.*

Çöğür şairi – pjesnik koji svira saz dok citira stihove.

Fraza *Nabi'ye hamamda ot yoldurmak* u značenju *Nabi im ne može politi na ruke*.

Veznik *ki* sa pridjevom *öyle* u ovoj rečenici služi za izražavanje posljedične rečenice.

Primjer: *Abdi Bey - (müstehziyâne) Ey Mustafa Usta, bu o Cevhi'yi söyle bakalım.*

Prilog *müstehziyâne* u značenju *podrugljivo*.

Pokazna zamjenica *o* ima pežorativno značenje, a zamjenica *bu* pojačava to značenje.

Primjer: *Süleyman Efendi – Tezkere sahibi Lutfi (Lâtifi olmalı -NA), şaire Feride Hanım Kastamonu'dandır. Hüsn-i tabiat Cenâb-ı Hakk'ın kullarına ihsanıdır.*

Imenica *şaire* u značenju *pjesnikinja*; ovom se arapskom imenicom ukazuje na ženski rod.

Hüsn-i tabiat, perzijska genitivna veza u značenju *ljepota prirode* (hüsn – ljepota).

Cenâb-ı Hakk, perzijska genitivna veza u značenju *Uzvišeni Allah*.

Bilješka u zagradi pripada priređivaču ove knjige. Mora da u originalu stoji Lutfi, a priređivač knjige napominje da je vjerovatno riječ o Latifiju. NA su inicijali Nuriya Akbayara.

Primjer: *Necmi Bey - Ben de görmüştüm. Murabba ve misrâlarının âhiri (Manav Seydi derler bana) gibi bir şeydir.*

Imenica *murabba* u značenju *katren*.

Imenica *misrâ* u značenju *stih*.

Imenica *âhir* u značenju *kraj*.

Primjer: *Ehibba bir hayli gülüştükten sonra saded-i muhabbet değiştirilip Hafız'a biraz latifeden sonra Süleyman Efendi cuma gecesine bir helva sohbeti tertib olunsa da birkaç günler kuşe-i tenhâyîdeki acılar çıksa zemininde bir söz söyledi.*

Saded-i muhabbet, perzijska genitivna veza u značenju *tema razgovora*.

Kuše-i tenhâyî, perzijska genitivna veza u značenju *pusta prostorija* (kuše – ugao, ćošak; tenhâyî – usamljen, pust) – Obje riječi su perzijskog porijekla.

Imenica *zemin* u značenju *smisao*.

Primjer: *Ehibbânın kaffesi Hafız nâmuna cuma gecesi Abdi Bey'in hânesinde bir helva sohbeti tertibine karar verdiler.*

Zamjenica *kaffe* u značenju *svi*.

Prevod: Svi prijatelji su odlučili da organizuju sohbet-halvu u čast Hafiza u petak navečer u Abdi-begovoj kući.

Primjer: *Hafız ehibbaya teşekkürle bu cemiyeti yukarıda isimlerini ta'dâd eylediğimiz ehibbâsına ve hususan Murekkepçi İzzet'e bildirdi.*

Hafız ehibbaya teşekkürle bu cemiyeti bildirdi – Hafız je najavio ovo sijelo zahvalivši se prijateljima.

Imenica *teşekkür* u instrumentalu u funkciji adverbijalne oznake.

Prevod: Hafız je zahvalivši se prijateljima, a posebno Murekkepči Izetu, najavio ovo sijelo prijateljima čija smo imena naprijed naveli.

Primjer: *Cuma gecesi Abdi Bey Arif Usta hesabına mükemmel bir ince yemek tertib etti.*

Arif Usta hesabına – na prijedlog Arifa Uste.

Prevod: U petak navečer je Abdi-beg na prijedlog Arifa Uste spremio neko izvrsno lagano jelo.

Primjer: *Fakat Hafız mükeyyifatdan yalnız afyonla ülfet eylediğiden o neşeden hissedar olamayacağını Abdi Bey bildiği için Hafıza biraz afyon hazırlamıştı.*

Imenica *mükeyyifat* u značenju *opojna sredstva*.

Glagol *hissedar olmak* u značenju *podijeliti, ispoljiti*.

Priložna sintagma *O neşeden hissedar olamayacağını Abdi Bey bildiği için* – budući da je Abdi-beg znao da neće moći ispoljiti to veselje.

Priložna sintagma *Hafiz mükeyyifatdan yalnız afyonla ülfet eylediğiden* – zato što je Hafiz od opojnih sredstava navikao koristiti mak.

Primjer: *Bey Enderun'dan neş'et eylediği cihetle şurubun tatlıların ve macunların enva'ını pek a'lâ bilirdi.*

Glagol *neş'et eylemek* u značenju *izaći, pohađati*.

Prilog *neş'et eylediği cihetle* u značenju *zato što je pohađao*. Ovaj prilog sačinjavaju glagolska imenica na *dik* sa posvojnim sufiksom za treće lice jednine i imenica *cihet* u instrumentalu.

Imenica *şurup* u značenju *gusti sok, sirup*.

Prevod: Budući da je beg pohađao Enderun vrlo dobro je znao vrste sirupa, poslastica i madžuna.

Primjer: *Mütenevvi ecza ile bir macun tertip edip bu macunun tıpkı afyon neşesi vereceğini ve buna alışırsa afyondan ferâgat eyleyeceğini Hafıza söyledi.*

Pridjev *mütenevvi* u značenju *različit*.

Glagol *ferâgat eylemek* u značenju *ostaviti*.

Prevod: Od različitih lijekova je napravio madžun i rekao mu da ovaj madžun baš kao mak oraspoloži i da će ostaviti mak ako se navikne na ovo.

Primjer: *Tamam yatsı okunup herkes câmiden çıktıkları zaman gelince Abdi Bey Hâfiz'a bir kaşık macun verip -Hafiz şu macunu ye de ehîbbâyı pür-neş'e olarak karşıla- dedi.*

U primjeru *pür-neş'e* (veoma radostan) se nalazi perzijski prefiks *pür* (ispunjen, pun). U savremenom turskom jeziku nailazimo na riječi poput *pürdikkat* (veoma oprezan) ili *pürtelaş* (veoma uzrujan), što hoće reći da je ovaj prefiks bio produktivan.

Primjer: *Yatsıdan sonra Arif Usta'nın kahvesinde ictima edip cümleten Abdi Bey'in hanesine geldiler.*

Prilog *cümleten* u značenju *svi zajedno*.

Prevod: Nakon jacie okupili su se u kafani Arifa Uste i svi zajedno došli u kuću Abdi-bega.

Primjer: *Güç hal ile sokak kapısı önüne kadar geldi. Lakin herifin karnı gümbür gümbür ötüyor.*

Prilog *güç hal ile* u značenju *jedva*.

Primjer: *Ahbab kapıdan içeri girerken Hafız buyurunuz efendim demek için ağzını açmasıyla, bilaihtiyar aşağıdan bir sadâ zuhûr edince Hafız -Ayyy deyip fenâ halde mahcup oldu.*

Prilog *bilaihtiyar* u značenju *slučajno*.

Imenica *sadâ* u značenju *zvuk*.

Primjer: *Artık Hafız utanmayı, kızarmayı, bozarmayı bir tarafa bırakıp başını arkasına çevirerek "Sahib-i cemiyet sen isen ehibbâya resm-i hoşâmedîyi icra et yok ben isem sen biraz sus" dedi.*

Resm-i hoşâmedî, perzijska genitivna veza u značenju *dobrodošlica*, i ima funkciju direktnog objekta u rečenici: *resm-i hoşâmedîyi icra et*.

Primjer: *Biraz söz ve muhabbetden sonra Mürekkepçi İzzet'in biraz sesi olmak ve musikîye intisabi bulunmak münasebetiyle gençlerin seslilerinden birkaçıyla hem ahenk olarak birkaç şarkı türkü söylediler.*

Prilog *hem-ahenk olarak* u značenju *skladno, uravnoteženo*.

Glagol *intisap bulunmak* u značenju *privržen*.

Priložna sintagma *Mürekkepci İzzet'in biraz sesi olmak ve musikîye intisabi bulunmak münasebetiyle* u značenju *zbog toga što Murekkepci İzet ima lijep glas i zato što je privržen muzici*.

Navedeni prilog se tvori od glagolske imenice na *-mak* i imenice *münasebet* koja je primila posvojni sufiks za treće lice jednine i nastavak za instrumental. Ovaj prilog ima značenje uzroka i u korpusu je vrlo često u upotrebi.

Primjer: *O gece ictimai nâdir vuku bulur ehlibâ mevcut olmağla öyle sair helva sohbetleri gibi tura vesâir patırdılı oyunlarla geçmedi.*

İctimai nadir, perzijska genitivna veza u značenju *istaknuto društvo; druženje*.

Glagol *vuku bulmak* u značenju *dogoditi se, odvi(ja)ti se*.

Priloška odredba *mevcut olmağla* je arhaičan oblik, i koncesivnog je značenja: iako su prisutni.

Pridjev *patırdılı* u značenju *bučan*.

Prevod: Tu noć se odvijalo istaknuto druženje, iako su prijatelji svi bili prisutni nije prošlo u bučnim igrama poput Ture i drugih kao u drugim sohbet-halvama.

Primjer: *Yine mecliste kahkahalar epeyce devam edip sonra mesel be ve te ve ila-nihâye harf-i ye'ye kadar kadar geçe geçe tamam edildi.*

Harf-i ye, perzijska genitivna veza u značenju *slovo ye*.

Prilog *ila-nihâye* u značenju *do kraja*.

Glagol *tamam edilmek* u značenju *biti okončan*.

Primjer: *Saat beş altı raddelerine geldiğinden (akşam ezanından sonra -NA) Süleyman Efendi herkesin bir ufak fikra nakletmesi teklifini ortaya attı.*

Prilog *raddelerine* u značenju *približno, otprilike*.

Priložna sintagma *Saat beş altı raddelerine geldiğinden* u značenju *pošto je bilo oko pet-šest sati*.

Süleyman Efendi herkesin bir ufak fikra nakletmesi teklifini ortaya attı – Gospodin Sulejman je predložio da svako ispriča po jednu kratku priču.

Primjer: *Bu teklif cümle tarafından kabul olunup fakat mâdem ki bu çığırı Süleyman Efendi açtı ibtida kendisinin bir fikra nakletmesini müttefikan rica ettiler.*

Prilog *müttefikan* u značenju *jednoglasno*.

Veznici *fakat* i *mâdem ki* stoje jedan do drugog; veznik *fakat* uvodi drugu nezavisnu rečenicu *mâdem ki bu çığırı Süleyman Efendi açtı ibtida kendisinin bir fikra nakletmesini müttefikan rica ettiler*. U drugoj rečenici veznik *madem ki* uvodi zavisnu rečenicu *bu çığırı Süleyman Efendi açtı*.

U ovom odlomku prikazali smo devet glagola, sedamnaest imenica, pet pridjeva, osamnaest priloga i jedan od njih je izražen perzijskom genitivnom vezom. Nalazimo na jednu arapsku genitivnu vezu, a naziv mjeseca izražen je perzijskom genitivnom vezom. Istaknuli smo oblik koji je primio nastavak za množinu a ispred sebe ima broj, jer ima aproksimativno značenje. Ovdje smo zapazili odnosno značenje veznika *ki*, te posljedično značenje ovog veznika zajedno sa prilogom *öyle*. Potom nailazimo na uzročno značenje veznika *diye*, te na veznik *da* koji uvodi sastavnu rečenicu. Zatim, veznici *fakat* i *madem ki* stoje jedan kraj drugog, dok prvi uvodi nezavisnu, drugi uvodi zavisnu rečenicu. Upotrijebljeni su arhaični oblici gl. imenice (olmağla – olmakla) i imenice görüş u lokativu (görüşde – görüşte).

4 Zaključak

Cilj ovog rada je utvrditi prevashodno sintaksičke a potom i leksičke karakteristike turskog jezika 19. stoljeća na primjeru djela *İstanbul'da bir sene* (1882-1883) autora Mehmeta Tefrika. Analizom je obuhvaćeno poglavlje *Helva sohbeti* iz pomenute knjige. Analizu smo ograničili na sljedeće dijelove: Helva sohbeti ve mahalle kahveleri, Helva sohbetleri, Nükte, Helva sohbeti eğlenceleri, Yüzük oyunu, İşkil, Değirmen oyunu, Tura, Hayındım gecesi Hafız, Murekkepçi İzzet, Mahalle kahvesi i Kanun-ı sani evahiri (str. 46-65). Pojedine primjere smo po potrebi prevodili na bosanski jezik.

Osmansko-turskim jezikom nazivamo onaj turski jezik koji se koristio u Osmanskom carstvu. Veoma izražena karakteristika osmansko-turskog jezika jest prisustvo u njemu velikoga broja arapske i perzijske leksike, kao i sintagmi iz ovih jezika koje su inkorporirane u gramatički sistem turskog jezika. U ovome je radu analizirana sintaksa i leksika osmansko-turskog jezika kasnog perioda (19. stoljeće) u tekstu koji je namijenjen široj korisničkoj publici. U analizi se pokazuju upravo elementi arapskog i perzijskog jezika koji su zastupljeni u jednom takvom tekstu. Pokazuje se da je veliki dio tih elemenata potisnut iz upotrebe i više nisu u upotrebi u savremenom turskom jeziku ili je njihova zastupljenost ograničena na određene diskurse.

Na leksičkom planu, iz analiziranog korpusa izdvojili smo 60 imenica, 34 priloga, 28 pridjeva, 22 glagola porijeklom iz arapskog i perzijskog jezika. Ove lekseme danas nisu prisutne u širokoj upotrebi i može se zaključiti da one danas imaju karakter arhaizama. Prisustvo ovako velikog broja riječi, koje danas predstavljaju arhaizme pokazatelj je da su se u turskom jeziku od 19. stoljeća do savremenoga doba desile veoma krupne promjene na leksičkom nivou. Savremeni govornik turskog jezika nije u mogućnosti razumjeti osmansko-turski jezik iz druge polovine 19. stoljeća bez pomoći.

Analiza sintaksičkog nivoa u ovome radu je usmjerena na sintagme sklopljene po modelima iz arapskog i perzijskog jezika. U obrađenom dijelu teksta utvrdili smo 41 sintagmu koja se u tradicionalnoj turkologiji naziva perzijskom genitivnom vezom i 4 sintagme koje imaju model arapske genitivne veze. Ovi rezultati upućuju na zaključak da je naročito perzijska genitivna veza bila zastupljena u osmansko-turskom jeziku 19. stoljeća i u tekstu namijenjenom širem krugu korisnika. Budući da ovakve sintaksičke konstrukcije danas nisu gotovo nikako prisutne u savremenom turskom jeziku (izuzetak su neke okamenjene

konstrukcije), možemo zaključiti da se u proteklom stoljeću turski jezik razvijao u smjeru “zamjene” tih sintagmi vlastitim gramatičkim konstrukcijama.

U analizi se pažnja obratila i na tipove rečenica. Uočeno je da su u velikoj mjeri zastupljene zavisnosložene rečenice sa subjunktorom ki. Na kraju se može zaključiti da su u turskom jeziku krajem 19. stoljeća u velikoj mjeri bili zastupljeni elementi preuzeti iz arapskog i perzijskog jezika.

5 Literatura

1. Arslan, Ferhat: *İstanbul'da Bir Sene Birinci Ay Tandırbaşı Adlı Kitapta Yer Alan Masalın Performans Teoriye Göre İncelenmesi Üzerine Bir Deneme*, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi XLIV, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 2012, str. 97-98. (pdf format)
2. Čaušević, Ekrem: *Gramatika suvremenoga turskog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1996, 553 str.
3. Develi, Hayati: *Osmanlı Türkçesi Grameri*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2010, 293 str. (pdf format)
4. Filan, Kerima: Neobjavljena predavanja iz predmeta *Sintaksa infinitivnih formi*, održanih u akademskoj 2018/19.
5. Filan, Kerima: *Osobitosti osmanskog jezika Mula Mustafa Bašeskije (Arapske i perzijske imenske sintagme)*, Prilozi za orijentalnu filologiju, Sarajevo, 2008, str. 41-62.
6. Filan, Kerima: *O turskom jeziku u Bosni*, Conectum, Sarajevo, 2017, 407 str.
7. Jahić, Dževad et al. *Gramatika bosanskoga jezika*, Dom štampe, Zenica, 2000, 476 str.
8. Karahan, Leyla: *Türkçede Söz Dizimi*, Akçağ, Ankara, 2010, 192 str. (pdf format)

Korpus:

1. Tevfik, Mehmet: *İstanbul'da Bir Sene*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, 186 str. (Poglavlje *Helva sohbeti*, str. 46-73).

Rječnici:

1. Đinđić, Marija: *Yeni Türkçe-Sırpça Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, 1527 str.
2. Karaca, Mevlüt: *Osmanlıca Türkçe Lugat*, Hisar Yayınevi, İstanbul, 2010, 974 str.
3. *Kubbealtı Lugati*, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, (<http://lugatim.com/#>)
4. *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2019, 2763 str.

Web:

1. <https://www.internetaraclari.com/sozluk/> (8.9.2020.).

2. <https://eruosmanlica.blogspot.com/2018/05/osmanli-turkcesinde-kullanilan-ay-adlari.html?fbclid=IwAR1W3RL6E5cArUgtVp1K3cUbdoP8C-QKBo6joB3LwYfLmNRaZ0T1nscNpi0> (24.9.2020.).
3. <https://islamansiklopedisi.org.tr/caylak-tevfik> (10.10.2020.).
4. https://prezi.com/xnsjvv8wu7zp/ali-fuat-bey/?frame=2e19b891d166afbb8406987b9ce2b94dc00837d9&fbclid=IwAR2gGgwBbGNVpE-H5uXIzAT3O6aV-qLr_Vjaqn5UNOjWRYtoqu_1_iNgxGA (3.11.2020.).
5. <https://archive.org/stream/einjahrkonstan02tewf#page/n9/mode/2up> (4.11.2020.).